

2.3. Трансформація базових цінностей транскультурації та діалог цивілізацій в умовах глобалізації

З метою уточнення базових цінностей аксіологічної системи, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів і транскультурації, пов'язаних з посиленням міграційних потоків і безпрецедентним розширенням інформаційного простору, нами був проведений аналіз сучасного стану суб- і полікультурних блоків, що визначають соціально-культурне поле сучасного світу, особливо у місцях «контактних зон».

Вже при першому наближенні стає очевидним, що системи європейських цінностей, колись універсальних і референтних, в дискурсі культури, що глобалізується, вимагають серйозної кореляції. Ця обставина передбачає виведення певного алгоритму, який визначає шкалу переваг і заперечень світового культурного простору, що розширився за останнє століття. І ці зусилля, за образним висловом Марселя Пруста, виступають таким собі «пошуком втраченого часу», що несе в своєму контенті невпорядкований конгломерат апріорних цінностей з минулого (як традиції) і сучасного (як модерн, який заперечує все, що було в минулому). Основою для подібного роду відносин виступає теза про те, що час завжди протяжний і необоротний і, на відміну від статурності простору, представлений у сприйнятті окремого індивідуума і соціуму різними вимірами і величинами.

До першочергових причин масштабних кореляцій при контактах різних історико-культурних систем і процесів можна віднести певні нормативні відносини і оцінки історико-культурних традицій, спостерігачі яких, перебуваючи всередині даних історико-культурних локацій і часових вимірів, сприймають і розцінюють значущі події в своєму житті по-різному.

Зазначене відноситься і до зміни соціокультурного дискурсу і соціокультурного ландшафту, що розширюються в умовах глобалізації та її складових – транскультурних процесів, пов'язаних з дедалі більшою масовою міграцією етнокультурних груп на території, більш сприятливі для

їх повноцінної життєдіяльності. А в останні роки – для здобуття безпеки, яку мігранти та біженці втратили на своїх етнічних батьківщинах внаслідок руйнівних військових конфліктів з численними людськими жертвами.

Саме ці і багато інших, побічних обставин бентежили не одне покоління дослідників, коли вони намагалися інтерпретувати і винести оцінки тієї чи іншої події або артефакту, виходячи за межі свого етнокультурного ареалу, оскільки їх оцінки, критерії та висновки не завжди збігалися з самооцінками представників культур-реципієнтів. Більше того, часом вони мали діаметрально-протилежні аксіологічні маркери.

Що стосується понятійної реконструкції історико-культурної еволюції як основної, в нашому розумінні, складової історичного процесу, то вона, вже за фактом свого «місця прописки» мала «родові ознаки», що сформувалися в умовах існування традиційних етнокультур, котрі значно відрізняються і не збігаються з їх екстраполяцією в дослідженнях представників чужої для них культури.

З іншого боку, представники країн-аутсайдерів, так званого «третього світу», які здобули освіту в наукових і культурних центрах Європи і Північної Америки, відчують значні труднощі під час спроб інтерпретації і артикуляції в термінах і поняттях «референтних культур» наукових шкіл і культурних традицій країн свого навчання. І вже, тим більше, імплементації їх в культурне середовище країн свого походження.

Ілюстрацією цього стану може служити визнання першого прем'єр-міністра незалежної Індії Джавахарлала Неру про те, що він «вивчав Індію як освічений європеєць». Хоча цим визнанням не вичерпується весь складний спектр думок і самооцінок, які придбали стійку популярність в художніх дослідженнях.

Достатньо ознайомитися з публікаціями одного з теоретиків руху «негритюда» алжирця Франса Фанона або лауреата Нобелівської премії в галузі літератури – нігерійського письменника Волі Шоїнкі, зокрема його

резонансним романом «Інтерпретатори». У цьому творі розбіжності європейських ліберально-демократичних цінностей для героїв роману, які їх здобули в Європі, та намагалися імплементувати в соціально-політичне життя своїх громад, що живуть в умовах політичного та соціально-економічного транзиту, виявлялися несумісними, а самі ініціатори піддавалися у себе на батьківщині політичним і кримінальним переслідуванням.

Протилежні приклади, коли європейці прямували в Азію (Індія і Тибет), щоб досягнути зміст традиційних східних релігій і філософських концепцій, особливо в 60-70-х рр. ХХ ст., наявні у достатній кількості, щоб звернути увагу на проблему взаєморозуміння цивілізаційних дискурсів, що зберігає свою актуальність.

Але проблеми взаєморозуміння представниками різних цивілізацій є хоча і типовим, але далеко не останнім ускладненням, з яким стикається будь-який дослідник, занурюючись, за образним висловом Томаса Манна, в «колодязь часу». Перед ним – океан різних, але не маючих між собою очевидного смислового зв'язку, фактів і відомостей, справжній зміст яких може бути витлумачений різними і навіть протилежними принципами і системами оцінок.

З усією неминучістю виникає питання: якими засобами інтерпретувати цей безсистемний набір емпіричних знань? З цього моменту історичні артефакти поступаються місцем ідеології і піддаються перекодуванню з «потрібним» і легітимним розумінням минулого як причини сьогодення.

На тему субстанціональних ознак етнокультурних артефактів, акумульованих в минулому і таких, що надають можливість проголосити їх «справжньою» історією, німецький філософ – неокантианець Ернест Кассіерер розмірковував таким чином: «Маса історичного матеріалу стала лише тоді подільною, а історична свідомість – доступною, коли окреме стало

пов'язаним із загальним над індивідуальними цінностями... Між поняттям стилю і поняттям цінності є велика різниця»⁵⁵.

Думка німецького філософа підтверджується різними версіями і сценаріями одних і тих же подій минулого, якими рясніла історична наука в усі часи свого статусу «літописного свідка». Це явище отримало у фахівців-культурологів визначення синдрому «Воріт Расемон» (за однойменною повістю Рюноске Акутагави), коли учасники однієї і тієї же події розповідають свою версію того, що сталося, часом принципово по-різному.

Виходячи з наведених зауважень, потрібно визнати, що одна лише логічна інтерпретація культурного феномена не здатна охопити все розмаїття ознак і характеристик культурного артефакту як частини соціокультурного співіснування. З цих причин перед дослідником виникає нагальна потреба розширити арсенал дослідницьких підходів і практик. Зокрема, привести їх у певний цілісний комплекс за допомогою нових принципів і методологічних підходів.

Поняття методу, яким бачить його цитований вище Ернест Кассіерер, створює в кожній дослідній системі центр, від якого ведуть радіуси до проблем різних локацій. На методі, в кінцевому рахунку, заснована вся операційна єдність розумового процесу, яким володіє дана система. Метод не може бути виражений в окремому понятті або в окремому положенні. Він має властивість постійно розкриватися у всій повноті окремих проблем і продуктивних мотивів у якості мета-системи, що дозволяє об'єднати в цілісне поняття просторово-часовий континуум⁵⁶.

Таким чином, головним ускладненням, яке гальмує адекватний розгляд і розуміння історичного наративу, виступає відсутність універсального методу, при якому різні історико-культурні традиції та їх оцінки можуть

---

⁵⁵ Кассіерер Э. Избранное. Опыт о человеке. М. : Гардарика, 1998. С. 71.

⁵⁶ Там само. С. 322.

розглядатися в дусі компаративізму і на паритетних засадах, в умовах, що задовольняють усі сторони міжцивілізаційного діалогу.

Дотримання цієї імперативної вимоги до «чистоти» і «адекватності» оцінок того чи іншого культурно-історичного артефакту або події ніхто з серйозних дослідників не заперечує. Але одночасно і не приймає як методологію свого дослідження, залишаючи його за межами свого бачення, як компліментарний фігуральний вислів, з побажанням ставитися до іншої сторони діалогу з позицій гуманізму в найзагальніших рисах цього поняття.

Саме через обмеженість бачення проблеми, усвідомлення мультикультурної цілісності сучасного світу як гомогенного, повноцінного, гармонійного і динамічного процесу, виникає понятійна лакуна, в яку покладені різні квазі-ідеологеми, котрі претендують на свій домінуючий конституційний статус в якості єдиної правдивої генеральної версії сучасного Буття в його проявах, характеристиках і оцінках.

Зіткнувшись з таким розвитком подій у другому тисячолітті християнства, Західний світ переоцінює свій культурний багаж – римське право, принципи аврамічної етики, що лягли в основу іудаїзму і християнства, які століттями складали метафізику і життєву практику європейської моделі буття суспільства і його культури, визначаючи базові принципи невід'ємних прав людини в якості «колективного договору».

Однак на питання про те, яким чином можна актуалізувати і максимально поширити цінності на всі сфери життя сучасних західних соціумів і як повернути безумовну віру людей в абсолютну істинність християнської традиції, відповідей поки немає.

Більше того, на Заході (точніше, в західному культурному ареалі) необоротно посилюється алармічне сприйняття свого образу мислення, способу життя і його перспектив, які позначилися в реактуалізації резонансних наукових прогнозів про кризу західної моделі цивілізації («Занепад Європи» Освальда Шпенглера, «Кінець історії» Френсіса

Фукуями) і низці художніх творів сучасних європейських літераторів і публіцистів, що найбільш загострено сприймають реалії сучасного світу, в яких описується колапс європейської моделі цивілізації у всьому різноманітті її проявів.

Сьогоднішній світ під впливом прискорення глобалізаційних процесів, безпрецедентного розширення інформаційного простору і культурних контактів, вступив у фазу турбулентності, в якій колишні форми модернізації всіх життєвих реалій і свідомості перестали відповідати вимогам адекватного розуміння змін, що відбуваються на всіх стратифікаційних рівнях сучасних суспільств. На зміну йому все більш наполегливо приходить постмодерн, який претендує стати домінуючою теорією і методологією сучасного світу, що динамічно розвивається.

Вважається, що дефініцію «постмодерн» ввів французький культуролог Жан-Франсуа Ліотар у своїй книзі «Стан постмодерну». Він визначає стан постмодерну як «недовіру до мета-нарративів». У його редакції мета-нарратив – це широкомасштабне і чітке пояснення великих феноменів. Релігії та інші тоталізовані ідеології є мета-нарративами з того моменту, коли намагаються пояснити сенс життя або всі пороки суспільства. Ж-Ф. Ліотар виступив за те, щоб замінити їх «міні-нарративами» (фрагментувати) і прагнути до досягнення менш масштабних і більш особистих (персоніфікованих) «істин». Під таким ракурсом він розглядав не тільки християнство або марксизм, але і фундаментальну науку і культуру⁵⁷.

В якості робочого визначення можна говорити, що постмодернізм є художньою, філософською, соціологічною, культурологічною і політологічною течією, що зародилася у Франції в 60-і рр. ХХ ст. і яка подарувала світу екстравагантне мистецтво і ще більш екстравагантну художню концепцію. Характерні для постмодерністів ірреальність дійсності і

---

⁵⁷ Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. Н. А. Шматко. М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 1998. 160 с.

принципове неприйняття цільного і гармонійного індивідуума були запозичені з арсеналу художніх засобів авангардного і сюрреалістичного мистецтва, а також від попередніх філософських шкіл кінця ХІХ – поч. ХХ ст.

Можна говорити про те, що цей напрям художнього пізнання став реакцією опору ліберальному гуманізму художніх та інтелектуальних течій модернізму: апологети постмодернізму дорікали модерністам в наївній універсалізації досвіду західної культури. Особливо культури середнього класу – основного носія соціальних і екзистенціальних цінностей європейської цивілізації і способу життя.

Можливо, що твердження про прихід постмодерну в якості домінуючої теорії сучасного світу може здатися надмірною сміливістю або навіть гіперболою, але в реальності сукупність субстанціональних ознак і цінностей постмодернізму давно вже подолала кордони власне художньої та академічної інтерпретації і набула в сучасній культурі Заходу досить сильного впливу.

Що ж стосується постмодерну як нового формату і методології соціологічних і культурологічних концепцій, то він привносить в них певний стилістичний кіч, еkleктику, засновану на ідеї «других рук» – тексти і сюжети, побудовані на залученні в їхній формат алюзій з більш, ніж віддалених і непорівнянних мислеформ.

Характерні ознаки постмодернізму неважко розпізнати і піддати критичному аналізу. Однак етос, що лежить в його основі, ще недостатньо вивчений і не піддається адекватному аналізу традиційними методами та інструментами. Причина цього, з одного боку, полягає в тому, що самі ідеологи постмодерну, як правило, висловлюються невиразно, а з іншого – в тому, що суперечливість і непослідовність, іманентні їх способу мислення, заперечують існування стабільної реальності і достовірного знання, не дають

можливості визначити критерії істини, без яких будь-яка дискусія втрачає будь-який сенс.

Традиційні цінності – мораль, здоровий глузд і ясність, так само як і семіотика, структуралізм і марксизм, відкидалася модерністами з тих же причин.

Пост-модерністи так само скептично ставилися до наукового пізнання з метою набуття об'єктивного знання про реальність, яка існує незалежно від людського сприйняття: наука була для ідеологів і апологетів постмодернізму не більше, ніж формою сконструйованої ідеології, в якій домінують буржуазні передумови. За своїм місцем в ряду партійних ідеологем постмодернізм, безсумнівно, представляв ліву течію, мав у своєму розпорядженні одночасно нігілістичний і революційний етос, що резонує з післявоєнним пост-імперіалістичним настроєм часу, який превалював серед представників громадськості на Заході. Говорячи простіше, пост-модерн будує свій етос «по той бік добра і зла» (Ф. Ніцше) – традиційної системи морально-етичних норм і відносин, що склалася в суспільстві, створюючи новий анти-сцієнтистський Егрегор, в якому трансцендентність світу і людської свідомості залишаються за межами інтересів.

А між тим, саме віра в над-емпіричну трансцендентну реальність світу зберегла моральні цінності у перших посланців з Європи, поселенців Австралії і Нової Зеландії, склад яких був представлений переважно криміналітетом, жінками зі зниженим порогом соціальної відповідальності та іншими асоціальними елементами. Перше, що будували ці люди на території своїх поселень, були церковні парафії – витрати, з точки зору економічної доцільності, необґрунтовані.

Але сьогодні, після відносно короткого відрізка часу, Австралія і Нова Зеландія знаходяться в числі аутсайдерів за рівнем злочинності, а університети цих країн – на вищих позиціях в рейтингах рівня якості освіти, які обігнали багато традиційних освітніх центрів та університетів Європи.

Сьогодні важко прогнозувати, як відреагує постмодернізм на масштабні зміни демографічного ландшафту Європи, що вносять в соціальне і культурне життя Європи масштабні зміни. Тепер стає все важче не помічати або просто ігнорувати новий контекст в суспільних і міжособистісних відносинах між різними етнічними, соціальними та конфесійними стратами, що радикально змінюють соціально-психологічну атмосферу суспільства, його аксіологічну систему і психоматику та поведінкові стереотипи міжособистісних відносин, які поки ще задовольняють формат постмодернізму як відкритого інформаційного та культурного простору – «глобального села».

Але стан непорядкованості і якоїсь інтроверсійності всередині постмодерністської концепції не може тривати нескінченно довго, оскільки суспільству і його суб'єктам, які стрімко змінюються за своїм демографічним і етнокультурним складом, необхідні достовірні знання про самих себе, як в широкому соціальному, так і в екзистенціальному вимірі, що слугуватиме надійним навігатором для орієнтації у виборі оптимальної моделі свого *modus vivendi* (способу існування).

Далеко не в останню чергу індивіду і етнічній групі, яка перебуває в інокультурному середовищі, властива потреба збереження своєї етнокультурної ідентичності та ексклюзивності свого бачення навколишнього світу. І хоча це прагнення пов'язано з різними, конкуруючими між собою, підходами, вони намагаються відстояти свою незалежність і право залишатися собою. Остання обставина створює безліч проблем побутового характеру, спонукаючи мігрантів створювати моноетнічні анклавні, ізольовані від оточуючих ці анклавні європейських мегаполісів. З цієї причини життя в соціальних утвореннях проходить в режимі реального апартеїду без продуктивних контактів різних етнічних спільнот між собою.

Мешканців цих анклавів – «нових європейців» – майже ніщо не об'єднує з корінним населенням країн їх перебування. Часом вони навіть не володіють і не прагнуть володіти державною мовою країни проживання, оскільки велика частина їх життя протікає всередині замкнутого простору їх етнічного анклаву, а втручання муніципальної влади в їх життя сприймається як порушення їхніх прав.

З метою збереження своєї етнічної ідентичності вони намагаються зберегти свою приналежність за допомогою традиційної релігійної конфесії – ісламу. Однак умови їх життя і характер діяльності створює певні проблеми для обов'язкових ритуальних відправлень, що приписуються нормативами шаріату.

У ситуації, що склалася з потребою проведення ритуальних відправлень, природним чином розширився ринок «фахівців» у сфері релігійних канонів, серед яких нерідко зустрічаються персони з неадекватною психосоматикою і політичними орієнтаціями, які мають вельми умовний зв'язок з традиційним ісламом.

На думку швейцарського психоаналітика К. Г. Юнга, сьогодення європейська цивілізація знаходиться в ситуації, яку неможливо вирішити виключно за допомогою раціональних або моральних аргументів, але, в більшій мірі, при посередництві вивільнення емоційних сил та ідей, породжених духом часу; в меншій мірі – за допомогою закликів до дотримання моральності. Багато дослідників дійшли до розуміння того, що в даному випадку протиотрутою повинна бути не менш сильна віра іншого, нематеріалістичного типу, і що основана на ній релігійна позиція буде єдиним надійним захистом від небезпеки психічного зараження⁵⁸.

Виходячи з цієї тези, є необхідним розглянути феномен інституту світових релігій як «реальність вищого порядку» (Гегель) з позицій міфологічної системи над-емпіричної мови метафор побутових вірувань і

---

⁵⁸ Юнг К. Г. Синхроністичність. Сборник / Пер. с англ. М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 1997. С. 74.

релігійних постулатів, які виступають альтернативою безпрецедентному потоку інформації мульти-інформаційних каналів Інтернету.

Сучасна людина може оперативно отримати будь-яку інформацію про навколишній світ, натиснувши на клавішу персонального комп'ютера. Але ці відомості часто входять у протиріччя з її індивідуальною «життєвою філософією» – життєвим інстинктом. Стан свідомості в навколишньому світі виникає з причини втрати людиною інстинкту самозбереження як індивідуальності. Чим більше людина підпорядковує собі природу, тим глибше раціональні знання про устрій світу, тим глибше стає її зневага і споживацьке ставлення до екології як невід'ємної частини самосвідомості.

Але раціональні емпіричні відомості аж ніяк не завжди збігаються з «істинами» і принципами, що живуть всередині конкретної людини, і є безвідносними по відношенню до них. Саме тому розуміння внутрішніх механізмів психіки людини, без урахування її внутрішнього світу в його невід'ємному зв'язку з навколишнім світом, в основі яких лежить колективне несвідоме – архетип – система ізотеричних зв'язків, є неповним. А отже – і не адекватним⁵⁹.

У нашому випадку в якості «модельного об'єкта» можуть виступити так звані групи смертників-шахідів, або «блакитних китів» – суїцид серед підлітків. Як видається, для перекодування їх психосоматики використовуються маніпуляційні технології, суть яких полягає в переорієнтації свідомості із зовнішнього, раціонального сприйняття у внутрішній стан ірраціонального сприйняття дійсності.

Залишається зауважити, що говорячи про світ колективного несвідомого, Карл Юнг назвав його одночасно двома іменами – світом Бога і світом Демона.

---

⁵⁹ Жангожа Р. Исследовать мир за пределами эмпирического ощущения реальности во всей его универсальной полноте и многообразии. DIALOG 15.12.2017. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dialog.kz/articles/mnenie/2017-12-15/rustem-zhangozha-kiev-issledovat-mir-za-predelami-empiricheskogo>

Наше дослідження відноситься до аналізу середньо- і довгострокових перспектив і їх оцінок, що виходять з сучасних оціночних критеріїв. А тому ступінь його правоти може бути досить умовним. Але будь-яке дослідження виходить з реальної позиції авторського погляду, розташованого в системі координат «тут і зараз», і в тій чи іншій мірі впливає на сприйняття сучасного стану дійсності. У цьому сенсі процеси, що відбуваються в сучасному геополітичному і культурному просторі, не можна ігнорувати, оскільки вони задають додатковий вимір дослідженню.